

Biçim Ağırlıklı Metinlerde Çeviri Sorunsalı Üzerine: Ferit Edgü'nün "Hakkari'de Bir Mevsim"i ve Türkçe'deki Ortaçların Almanca'ya Çevirisi

Angelika Arman*

ÖZET

Ferit Edgü'nün "Hakkâri'de bir Mevsim" adlı romanının Almancaya yapılmış çevirisi (çev. Sezer Duru) karşılaştırmalı bir çalışmada, dilbilgisel yapısı ve anlambilimsel yönden olduğu kadar biçimsel ve biçimsel yönden eşdeğerliği açısından incelenmiştir. Burada, uygulama düzleminde kendini göstermiş çeviribilimsel bir sorunsal ele alınacak ve kuramsal düzleme çekilmeye çalışılacaktır.

İncelenen çevirinin izlediği yolu irdelemeyi amaçlayan reproduktif uygulama düzleminde varılan sonuçlar, metinlere özellikle edebî nitelikleri çerçevesinde yaklaştığı için amaca uygun görünen yorumbilimsel bir alımlama ve metin çözümlemesinin, "estetik bütün"e çeviri biçiminde geri dönüştürümde sezgisel de olsa, amaç dil kullanım normlarına bağımlı kalan bir çevirmen tutumunu engelleyemeyeceğini; diğer bir deyişle esere özgü poetik/biçimsellestetik niteliğin korunmasının bu çıkış noktasıyla güvence altına alınamayacağını ortaya koymuştur. Bu ise kendini öncelikle metin bağlamındaki biçimsel-estetik eşdeğerlerini ilgi tümcelerinde (Relativ-Sätze) değil, amaç dilde kullanımları daha az yaygın olan Partizip yapıların biçiminde bulan Türkçe'nin ortaç yapılarında göstermiştir. Bu biçimsel unsurların işlevleri (bu bağlamda poetik/bürünsel işlevleri) açısından yapılan ve kısmen de Rus Biçimciliğinin metin çözümleme tekniğine dayanan bir çözümleme, çevirmenin eş değerlik sorununa nesnel yaklaşımını ve iletişimin yerleşik dizgelerinden bağımsız öznal-y ar atıcı çözüm arayışını kolaylaştırıcı nitelikteydi. Bu bağlamda Rus Biçimcilerinin metin analizi yöntemi, halihazırda bilimsel çeviri eleştirisi geleneğinin bir parçası değilse de, orijinal ve çeviri metnin henüz irdelenmemiş yönlerinin ele alınmasında önemini koruyan bir pozisyon sayılabilir.

Kurze Zusammenfassung

in einer vergleichenden Analyse wurden Ferit Edgü's Roman "Hakkâri'de bir Mevsim", und seine Übersetzung ins Deutsche (von Sezer Duru, unter dem Titel "Ein Winter in Hakkari") auf grammatische, semantische sowie formal-Zstilistische Äquivalenz hin untersucht. Eine der Problematiken, welche sich in der türkisch-

*Ar. Gör., A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

deutschen Übersetzungspraxis zeigte, wird hier nun gesondert behandelt, mit dem Ziel, übersetzungskritisch-praktische Erkenntnisse auf methodisch-theoretische Ebene zu tragen.

*Die aus dem übersetzerischen Nachvollzug gewonnenen Erkenntnisse führten zu dem Schlufi, daß eine -weil insbesondere auf die literarische Eigenschaft eines Textes ausgerichtet, naheliegende- hermeneutische Rezeption und Textanalyse in der Rückführung zum "ästhetischen Ganzen" in Form von Übersetzung eine wiederum intuitive, jedoch in diesem Zusammenhang nicht individuell-schöpferische, sondern zielsprachlich gebrauchsnormgebundene Übersetzerhaltung nicht ausschließen kann; d.h. die Wahrung der dem Werk eigenen poetischen/formalen/stilistischen/ästhetischen Qualität ist auf diese Weise nicht gewährleistet. Dies zeigte sich im besonderen in der Übersetzung der türkischen Mittelwörter, deren stilistisch-ästhetische Äquivalenz in diesem Faile nicht bei Relativsätzen, sondern in der **Form** der weniger gebräuchlichen Partizipien zu suchen war. Eine funktionsbezogene Analyse der Stilelemente (hier im Rahmeti der poetischen/prosodischen Funktion) erleichterte die Unvoreingenommenheit des Übersetzers/Übersetzungskritikers. Des weiteren sind diese Erkenntnisse aus der Praxis auch als Beispiel dafür anzuführen, daß die poetische Funktion sich auch auf **Formen grammatischer Strukturen selbst** übertragen kann -welche also texttypbedingt variable Funktionen übernehmen- und somit eine Analyse und Übersetzung formbetonter Texte grammatische Formen auch in dieser Eigenschaft berücksichtigen muß.*

in diesem Zusammenhang erscheint der Formalistische Ansatz, trotzdem er sich nicht zum traditionellen Bestandteil literaturwissenschaftlicher Methodik entwickelt hat, als eine noch unausgeschöpfte Position, um das Problem formal-/stilistischer Äquivalenz poetischer Aspekte des Original- wie auch des Ziltextes zu objektivieren.

Bilindiği gibi, kapsamlı ve derinlemesine bir çeviri eleştirisinin, yüksek lisans veya doktora tezleri çerçevesi dışında da uygulandığı pek söylenemez. Yine biliyoruz ki bunun en az iki nedeni vardı: **Bir yandan**, somut bir örnek üzerinde kapsamlı bir çeviri eleştirisi, genellikle bu örneğin bağlamında kalmakta; diğer bir deyişle, söz konusu orijinal eser veya çevirisi ürünle doğrudan ilgilenmeyenler için fazlasıyla uygulama düzlemine ait bir veri dizini oluşturmakta.

Diğer yandan, uygulamalı çeviri eleştirisinin sonuçlarını, halen bulunduğumuz kuramsal düzleme çekmek, bu verileri yeni çıkarımların temeli olarak kullanmak için, kuram ile uygulamanın dolaysız ve senkron bir ilişki içinde olmaları gerekirdi. Oysa kuram ile somut deneyim arasındaki bildik uçurum, çeviribilim kuramları ile uygulamalı alanı olan çeviri eleştirisinin arasında da mevcut. Belli bir kuram, bir çeviri anlayışı doğrultusunda yapılan bir çeviri eleştirisi ile, karşılaştırma kriterlerini bizzat objesinden (eserin kendisinden) çıkarsayan bir çeviri eleştirisiyle -yani

tümdengelim ile tümevarımla- aynı noktalarda buluşulamıyor. Genellikle, farklı çıkış noktaları sonucun yalnızca bir yönünü aydınlatmakla kalıyor.

Bir kuramın uygulama düzlemine yapılan uyarlamasının, kuramın kendisine ters düşen sonuçlara varmayacağı muhakkak. Ancak sorulması gereken, bu çerçeveye orijinalin ne kadarını sığdırdığımız, orijinalin ne dereceye kadar hakkını verdiğimiz olmalı elbette. Dilbilim çıkışlı olsun, edebiyat bilim çıkışlı olsun, her kuram sonuçta eserin yalnızca belirli bir yönünü irdeleyebilmekte. Bütüncül bir dil veya sanat kuramından olduğu kadar, bütüncül bir çeviri kuramından, bütüncül bir çeviri eleştirisi araç-gerecinden de yoksunuz. Bu durumda, tümevarım daha nesnel bir yol gibi görünmektedir: Yani bizzat eserin kendisinden yola çıkılması, ona uygun çerçeve ve ölçütler sayesinde elde edilen verilerin ve kazanılan deneyimlerin varolan kuramsal pozisyonlarla açıklanmaya çalışılması. Bu deneyimler, belli bir beklentinin doğrulanmasına endeksli bir başarı baskısı altında olmadıkları ölçüde yansız, verimli ve hâttâ şaşırtıcı olabilir.

Çevirmen kadar çeviri kuramcılarının da, en büyük faydayı bu somut deneyimlerin paylaşılmasında buldukları muhakkak. Burada, Ferit Edgü'nün romanı "Hakkâri'de bir Mevsim" in Almanca çevirisine uygulanan, oldukça ayrıntılı bir çeviri eleştirisi çalışmasından elde edilmiş pratik sonuçlardan birini, Almanya'da Yaşar Kemal ve Haldun Taner gibi yazarların çevirmeni olarak da tanınan Cornelius Bischoff un 22.-24 Kasım 1988 yılında Ankara Alman Kültür merkezinde sunduğu bir bildiriyle ilintilendirirken, amaçlanan da bu yönde bir girişimdir. Aralarında bağ kurulan her iki deneyimin farklılığı, sonuçta yine de kuramsal bir pozisyona bağlanabilir.

Türkçe'de buldukları tümceye eylemin hareketliliğini kazandırabilen ortaçların, Almanca'da Partizip yapılarla karşılanmasının anlatım tarzını durağanlaştıracığı, orijinal metnin üslubunu değiştireceği yolunda yaygın görüşler vardır. Bischoff un görüşü de bu yöndedir: Kendisi, diğer bildirilerden farklı olarak, tevazuyla uygulama düzleminde kalacağını belirtirken, konusunu yalnızca Türkçe'deki ortaçların Almanca'ya aktarımı sorunu ile, bu çerçeveyi de yalnızca öznel bir deneyimle sınırlar: Verdiği örnek "İnce Memed" den alınan bir pasajdır:

"Çukurovaya böyle birden bire gelen baharla birlikte Akdenize de taze, pırl pırl maviler inerdi. Baharla birlikte denize inen bu ışık mavisi göğe, ovaya, ak bulutlara vurur, çiçekten, yeşilden, ışıktan patlamış verimli toprağın üstünden ağır ağır yürüyerek Toros dağlarına kavuşurdu. Koyaklarına mor gölgeler düşmüş, ovayı bir yarını ay gibi kuşatmış dağlar birdenbire maviye batar, ağacı, kuşu, kayası, suyu, ormanıya bir mavide yıldız yıldız ışılarak savrulur, kaynaşarak dönerdi." (Kemal, Yaşar, "İnce Memed")

Bischoff'un önerisi, Türkçe'deki ortaçları ve durum ulaçlarını, söz konusu metnin anlatım üslubunu daha eşdeğer yansıtabilecek ilgi tümceleri veya eşit yüklemeler olarak aktarmak yönündedir. Bu önerisini dayandırdığı neden, anlamsal olduğu kadar bürünsel (prozodik) düzleme de aittir: Ona göre Türkçe'deki ortaçlar eylem sözcüğüne Almanca'da olduklarından daha yakındır, dolayısıyla bir eylem sözcüğü kadar hareketlilik yansıtabilmektedir, oysa durum Almanca'da böyle değildir. Almanca'da dilbilgisel yapı biçimi olarak en yakın karşılık olabilecek Partizip yapısı aksine, sığara daha yakın, dolayısıyla daha "betimleyici, aksiyonu yavaşlatıcı, duruşan bir hava" yaratmaktadır:

A: "Mit dem so plötzlich in Çukurova aufkeimenden Frühling schien auch ein frisches, leuchtendes Blau am Mittelmeer auf. Das vora Frühling begleitete, ins Meer hinabtauchende, lichterfüllte Blau wurde vom Himmel, von der Tiefebene und den weiBschäumenden Wolken reflektiert und glitt langsam über die vor grün und Licht berstende Erde, bis es sich mit dem Taurusgebirge vereinigte. Die mit blauschattigen Tälern behangenen Berge, die die Tiefebene wie ein Halbmond umgaben, farbten sich mit einem Male tief blåulich, Bäume, Vögel und Felsen, Wasser und Wald verschwendeten sich in diesem Blau, leicht wogend und wie Sterne leuchtend."¹

Bischoff'un çevirmenlik deneyimine göre, kaynak dilin "ifade gücüne yakınlaşmak için, dilbilgisel biçimlerinden uzaklaşmak gereklidir". Yani, "Paul Valery'nin sözleriyle, farklı araçlarla benzer etki yaratmak" . Kendi verdiği alternatif çeviri örneğinde Türkçe'deki ortaç ve ulaçların eylem karakterini, Almanca'da eylem sözcüğünün kendisine başvurarak yansıtmaya çalışır:

B: "Mit dem so einfallenden Frühling senkte sich auch ein frisches, strahlendes Blau auf das Mittelmeer nieder. Dieses lichte Blau, das mit dem Frühling kam, spiegelte sich im Himmel, in der Ebene, in den weißen Wolken nieder, wanderte gemächlich über die von Licht, Blumen und Grün berstende fruchtbare Erde, bis es den Taurus erreichte. im Nu tauchten die Berge und violett überschatteten Taler, die gleich einer Mondsichel die Ebene umringten, in reines Blau; Bäume, Vögel, Felsen, Wasser und Wälder verschwammen kreisend ineinander, leuchteten auf wie blau funkelnde Sterne."³

¹in: Bischoff, Cornelius, Probleme bei der Übersetzung türkischer Partizipien, *Übersetzer-Workshop 22.-24. November 1988 im Deutschen Kulturinstitut Ankara*, s. 35-41.

²a.y.

³a.y.

Bu önerilen dilbilgisel biçim uyarlaması, imgesel yoğunluğunu ve betimleme gücünü, akıcı anlatım tarzından kayıp vermeden koruması gereken, epik bir anlatı için geçerli olabilir.

Şimdi lirik, hâttâ yer yer patetik anlatımını, biçimsel ve bürünsel niteliği ile kazanan başka bir metne, Ferit Edgü'nün "Hakkâri'de bir Mevsim"i için karakteristik sayılabilecek bir pasaja bakalım. (Roman, orijinal adı ve yazarın eserine en uygun bulunduğu sözcüksel imge olan "0"yu, bu gizemli 3. tekil kişi adlı Almanca'da cinsini zorunlu olarak deşifre edeceğinden, değiştirmek zorunda kalacaktı.)

III/SINIF

1.1.A. Zil çaldı.

2.1 .A Çocuklar odaya doluştular,

B. pantolonları yırtık

C. entarileri renk renk yamalardan oluşan

D. burunları akan, aktıkça burunlarını çeken

E. ya da ellerinin tersiyle silen

F. gözleri fıldır fıldır dönen

G. boyuna kendi dillerinde konuşup bağrışan

H. başka bir dilden bir soru sorduğumda cevaplamayan

I. sorulu gözlerini korkuyla gözüme diken

J. başka bir dilden konuştuğumda ağızlarını bıçak açmayan

K. saçları makasla kırpılmış oğlanlar

L. uzun saçlı

M. saçlarının dibi bit ve sirkeyle dolu kızlar

N. ayaklarında taşıt lastiklerinden kesilip biçilmiş ayakkabılar olan

O. hiçbirinin ayağında çorap olmayan

Ö. giderek bazılarının ayağında ayakkabı bile olmayan

P. yani yalınayak

R. yalınayak, ama karlar üstünde yalınayak,

S . mosmor ayaklı yalınayak çocuklar

T. hiçbirinin önünde kalem, defter, kitap olmayan çocuklar

U. tam yirmi bir çocuk, (2) saydım

Ü. on altısı erkek, beşi kız

(3)V. doluştular odaya.

3.1.A İlk kez görüyorlardı böyle bir odayı.⁴

⁴ Edgü, Ferit, "Hakkâri'de bir Mevsim", Ada yay., 1990, ilk basım., s. 26-27. (Kaynak metnin orijinal satır düzeni aynen korunmuştur)

Bu pasaj, daha önce de belirtildiği gibi, roman bütününün şiirsel niteliğini örnekseyebilecek kadar karakteristik biçimsel özellikler gösteriyor. Pasajın satır düzenini ele alırsak, bu bölümlenimin anlam bütünlerini ayırmayan, tam tersine vurgulayan, virgülüne benzer ritmik bir durak yarattığına değinmek gerek. Bu biçimsel görünüm, roman genelinde aynı işlevdedir.

Anlamsal olduğu kadar, bürünel de olan bir klimax'la son bulan bir tümcenin yürüncesinde, tümü de devrik, toplam yalnızca üç tümceden ibaret bir metin birimi söz konusu. Burada söz yinelemeleri kadar ikilemeler ve ulaçlı kuruluşlar da betimleyici anlatımın ifade gücünü arttırmakta, metin içerisinde yinelenme oranları yükseldikçe kazandıkları anlam vurgusu da artan bazı sözcükler, imgesel anahtarlara dönüşmektedirler (çocuklar, kendi dilleri, başka bir dil, ayaklar, ayakkabılar, vs.). Devrik tümce yapısı ve bu ardı sıra tamlama silsilesi, tamlanan özneyi bulandırmakta: Aslında betimlemelerin ilk kısmı, yani çoğu, tüm çocuklara değil, yalnızca oğlanlara yönelik. Ama ortak bir yönleri de var, ve asıl anlamsal klimax da budur: Bu karda kışta hiçbir çocuk, uygun bir ayakkabıya, hâtta, yani "giderek", "bazıları" bir ayakkabıya bile sahip değil. "Oğlanlar", "kızlar" ve tekrarlanan "çocuklar" özneleri ile kurulmuş tamlamalar zinciri, geniş zamanlı ortaç ve sıfat tamlamalarından oluşuyor (oluşan..., silen..., çeken..., olan..., olmayan...vs.).

Aşağıdaki çeviri, romanı "Ein Winter in Hakkari" (Hakkârî'de bir Kış) adı altında Almanca'ya aktaran Sezer Duru'ya aittir:

III / DAS SCHULZIMMER

- 1.1. A. Es hat gelâutet.
- 2.1 .A. Die Kinder stürmten ins Zimmer.
 - B. *Kinder mit zerrissenen Hosen, in Röcken aus farbigen Flickern, mit rinnenden Nasen, die sie ununterbrochen hochzogen öder mit ihren Händen putzten*
 - C. Kinder, die neugierig herumâugten, die ununterbrochen in ihrer Sprache redeten und schrien
 - D. *die nicht anhvorteten, wenn ich in der anderen Sprache eine Frage stellte*
 - E. die ihre fragenden Augen angstvoll an die meinen hefteten
 - F. die mucksmâuschenstill wurden, wenn ich in der anderen Sprache sprach

- G. Knaben, deren Haare mit der Sehere gesehoren waren
 H. Mâdchen mit langen Haaren
 (2) İ. die Haaransätze voller Läuse und Nissen
 J. *Kinder, die an den Füßen aus Autoreifen gesehnittene*
 Schuhe trugen
 K. Kinder, die keine Socken an hatten
 (3) L. manehe sogar ohne Schuhe, also barfuß
 M. barfuß im Schnee
 (4) N. dunkelblaue Füße, barfußige Kinder
 O. Kinder, vor denen kein Bleistift, kein Heft, kein Buch
 . liegt.
 (5) Ö. Ich zählte genau einundzwanzig Kinder, (6) sechzehn Knaben, fünf Mädchen drangen in das Zimmer.
 3.1 .A. Das erste Mal sahen sie ein solehes Zimmer.⁵

Çeviri metin, ilk bakışta, belli biçimsel bir dizgeye işaret eden ve bilinçli olarak oluşturulmuş bir düzenlemeye uğradığı izlenimini bırakmaktadır. Oysa kaynak metinle yapılan karşılaştırmanın sonucunda, orijinal biçimsel dizgenin korunmadığı, söz konusu biçimsel unsurların metin içindeki işlevlerini yerine getirmedikleri anlaşılıyor. Burada, bütünsel bir çeviri eleştirisine (dolayısıyla dilbilgisel zaman, sözcük türü, deyim, kalıp, ikileme, hâttâ leksikolojik bağlamda eşdeğerlik gibi alanlara) kaymadan, bu pasajda fazlasıyla göze çarpan -daha doğrusu kulak dolduran- ortaçların, biçimsel işlevlerinin eşdeğerlik konusuna eğilerek koyulan çerçeveye bağlı kalalım. Ortaç ve tamlamalar, çeviri metinde belli bir yapısal tutarlılık ve bürünsel kimlik korudukları ölçüde başarılı çevrilmiş sayılırlar. S. Duru çevirisinde metinde söz konusu ortaçlar aşağıdaki dilbilgisel yapı-biçimlerinde verilmiştir:

1. "mit" Prâpositionu ile: ("çocuklar" öznesine bağlı olarak)

kaynak metin: pantolonları yırtık (=yırtık pantolonlu çocuklar)
 (eklenen özne)

km.: burunları akan (= akan burunlu)

2. "in" Prâpositionu ile:

km.: entarileri renk renk yamalardan oluşan (=renkli yamalardan oluşan etekler içinde)

⁵ Edgü, Ferit, "Ein Winter in Hakkari", çev.: Sezer Duru, Unionsverlag, Zürich, 1992, 2. basım, s. 24-25. (S. Duru çevirisinin orijinal satır düzeni aynen korunmuştur).

3. Eklenen bir özne ile kurulan ilgi tümceleri ile:

km.: gözleri fıldır fıldır dönen (=merakla etrafa bakman çocuklar)

km.: ayaklarında taşıt lastiklerinden kesilip biçilmiş ayakkabılar olan (=ayaklarında araba lastiklerinden kesilmiş ayakkabılar taşıyan çocuklar)

km.: hiçbirinin ayağında çorap olmayan (=ayağında çorap olmayan çocuklar)

Bu ilgi tümcelerine, zorunlu olarak, orijinalde geçmeyen 4 "çocuklar" sözcüğü eklenmiştir. (2/B, 2/C, 2/J ve 2/K satırları) Bunun sonucunda orijinalde "oğlanlar" öznesine anlamsal olarak bağlanan ortaç kümesi (2/B - 2/K satırları) çeviri metinde bu pasaja (2/B - 2/F) eklenmiş iki "çocuklar" öznesi etrafında toplanmıştır. Tamlama sıralaması farklı tamlama gruplarına bölüldüğü için metnin anlam dizgesi ve içeriği de değişmiştir; okur, kızlardan farklı olarak daha hareketli ve dışadönük "oğlanlar" grubunu, genel bir "çocuklar" imgesi içerisinde ayrı göremeyecektir.

4. Kendinden önceki (eklenmiş) öznelere bağlı ilgi tümceleri ile :

km.: boyuna kendi dillerinde konuşup bağrıışan (=durmadan dillerinde konuşup bağrıışan çocuklar)

km.: başka bir dilden soru sorduğumda cevaplamayan (=diğer dilden soru sorduğumda cevaplamayan çocuklar)

km.: sorulu gözlerini korkuyla gözüme diken (=sorulu gözlerini korkuyla gözüme diken çocuklar)

km., başka bir dilden konuştuğumda ağızlarını bıçak açmayan (=o diğer dilden konuştuğumda sus pus olan çocuklar)

5. Tümce bütünlüğü içerisinde ortaç işlevinde olmayan eksilteli tümce veya tümce parçalan olarak:

km.: giderek bazılarının ayağında ayakkabı bile olmayan

Bazı tamlama öğeleri ise önceleyen öznelere anlamsal olarak bağlı, yapısal olarak bağlı olmayan eksilteli /iyelik çekimine uğramamış anlam birimleri (ara tümceler) olarak aktarılmıştır:

saçlarının dibi bit ve sirkeyle dolu (=saç dipleri bit ve sirkeyle dolu)

* yani yalınayak

* yalınayak, ama karlar üstünde yalınayak

mosmor ayaklı

(*) Bu örneğin amaç dile dilbilgisel (yapı-işlevsel) karşılığı ile (yani çekime uğramış olarak) değil, salt biçimsel yönüyle birebir aktarılması, ancak metin anlama eksikliğiyle açıklanabilir.

Partizip yapısı ve ilgi tümceleri - Pro ve contra

Daha önce de değinildiği gibi, ortaçlar amaç dilde Partizip I yapıları, Prâposition'lu yapılar ve eksilteli de olabilen ilgi tümceleri ile karşılanabilir. Ancak orijinal ifadenin sıralamasındaki dilbilgisel yapı tekrarıyla doğan vurgu değerini ve diğer bürünsel özellikleri uyarlayabilmek için, çeviride de mümkün olduğunca benzer yapıbiçimsel bir tutarlılık izlemek gerekecektir.

Ortaçlar ve sıfatlar bağlandıkları özneler yönünde, sıralama ve yinelemelerin arttırdığı bir tempo göstermekte, çerçeve tümcenin prozodisini öznelerin oluşturduğu vurgu noktaları ve ezgisel inişleri belirlemektedir. Betimlemeler bağlanacakları özneye doğru bir hareket içerisinde hız kazanmakta, ilgili oldukları özneler (oğlanlar, kızlar ve çocuklar) etrafında kümelenmektedirler.

Ayrı bir özne gerektirmediği ve kendisinden sonra gelecek bir özneye bağlanabildiği için, Türkçe'deki ortaca biçimsel yönden en eşdeğer yapı sayılabilen Partizip I yapısı, bileşenleri arttıkça kurulması zorlaşan bir yapıdır (örn. "pantolonları yırtık" ortacındaki sığata, iyelik adının da katıldığı bir sıralamada). Bir uyarılma sırasında amaç dilin yerleşik üslup geleneklerini ve estetik normlarını da hesaba katmak, elbette bir zorunluluk. Bischoff un bu bağlamda getirdiği argüman, Partizip yapısının zaten Almanca eylem çekim dizgesinde bile yer almayan, özde "yabancı" kalmış bir dilbilgisel biçim olmasıdır. (Bilindiği gibi, Partizip yapısı, zamanında, henüz standartlaşmamış bir Almanca'yı Latince'nin gramer yapışına yaklaştırmak için adapte edilmişti.)

Oysa diğer taraftan, ilgi tümceleri biçiminde çevrilmiş ortaçlarda bürünsel bir eşdeğerlik sorunu ortaya çıkar: Tamlamayı öncelleyen bir özne veya en azından bir ilgi adılı gerektirdikleri için, metindeki vurgu merkezlerini ve ritmi değiştirmekte, bağlanacak özneye, yani ileriye doğru olan hareketin yönünü değiştirmekte ve tempoyu düşürmektedirler. Tempo düşüşünün diğer bir kaynağı, ilgi tümceleri kullanımı ile zorunlu olarak artan noktalama işaretleri (virgüller), diğer bir deyişle ritmik durakların artışı. Orijinal bürünsel niteliğin korunması açısından, en azından (yukarıda değinilen türden) aktarılma engeli taşımayan diğer ortaçların, kendilerinden sonra gelen tek bir özneye bağlanmak için sıralanmaya uygun olan Partizip I. yapılarıyla karşılanmaları bu metinde daha uygun olacaktır.

Bütünsel klimax:

2/T tamlaması, ortaçlardan ve tamlama öğelerinden oluşan zincirin son öğesidir ve sıralama, son defa tekrarlanan "çocuklar" öznesi ile son bulmaktadır. Betimlemenin bağlandığı bu son özne bu pasajın bütünlüğü içerisinde vurgusal bir ağırlık merkezi, ezgisel bir bitiş ve ritimsel bir durak niteliğindedir. Çerçeve tümcenin prozodik kilit noktalarından biri olan bu son tamlamayı, —diğer ortaçları ilgi tümcesi verme yönünde, nedenlere dayandırılabilir bir tercih yapılmışsa bile— söz konusu özellikleri koruyabilecek Partizip I yapısıyla karşılamak, metnin bürünsel bütünlüğünü korumak açısından son derece önemlidir.

Çeviride bir ilgi tümcesi biçiminde aktarılan bu son tamlama bir özne ile başlamakta, betimleyen tümce öğeleri ile bitmektedir: Öznelerle birlikte vurgu noktaları, duraklar ve ezgisel bitişlere bölünmesi gereken tamlama zinciri, çeviri metinde anlamsal olarak vurgu değeri taşıyamayacak "*liegt I duran*" sözcüğü ile son bulmakta, süren ezgi bir nokta işareti ile kapanmakta, bunun sonucunda tamlama pasajı bürünsel bir klimax'a ulaşacağına düz bir anlatımın neredeyse hayal kırıklığına uğratacak sıradanlığıyla son bulmaktadır (2/0).

Ezgi ve ritmin çerçevesi: Satır düzeni

Orijinal metinde, satır düzeninin ayırıp vurgu bütünleri haline getirdiği tümce parçaları, ritmik bir şekilde sıralanan tamlama öğeleridir. Orijinal metinde ancak bir tek istem dışı satır bölümlemesi göze çarpar: 2.1/N satırındaki ortaç, bölünmüş gibi görünür, ancak durak, metnin genel ritmik dizgesine alıştırmış okur için prozodik bir ipucu niteliği kazanmadan, sayfa düzeninin gerekliliğine bağlanan salt biçimsel bir görüntüde kalır.

Çeviri, her bir tamlama öğesine birer satır ayıran bir bölümlemeye gitmemiştir: Çeviri metnin sayfa düzeni (büyük bir olasılıkla kaynak eserin biçimsel niteliği dikkate alınarak hazırlanmış orijinal sayfa düzeninden farklı olarak) daha dar tutulmuş olduğundan, çoğu tamlama öğesi istem dışı bir bölünmeye uğramışlardır (2.1/H-2.7/D, 2.1/I-2.7/F, 2.1/J-2J/F). Bu şekilde bölünen ortaçlar — sıralama dizgeleri uyağın vurgulayıcı yönüyle desteklenmediklerinden — prozodik bütünlüklerini bir ölçüde kaybetmişlerdir; okurun onları ritmik bir dizge içerisinde alımlaması artık mümkün değildir. Gerçi satır düzeninin uyarlanması, görece dar kapsamıyla sayfa düzeni tarafından engellenmekte, ancak bu durum, çevirmen ile yayınevi arasında bu tür biçimsel bir kaygının dile gelmediğini de göstermektedir. Ancak sayfa düzeninin olanak tanıdığı pasajlarda da

prozodik dizgeden uzaklaşmış olması, bu örtüşmezliği çevirmenin tavrına bağlamak için yeterli nedendir.

Çeviride göze çarpan diğer bir farklılık, orijinalde birer satır ve böylece birer ritmik unsur teşkil eden bazı tamlama öğelerinin, ancak sayfa düzeninin sınıрыyla ayrılmış tek bir satır içerisinde dizilmiş olmalarıdır (2.1/B-C-D-E — 2.1/B) ve (2.1/F-G — 2.1/C) Her biri duraklarla ayrılması gereken anlam bütünleri bu sıralama içinde ritmik değerlerini ve anlam vurgularını kaybetmektedirler. Bazı satırlar, içerdikleri tamlama öğeleri çeviride ara tümcelere dönüştürüldüğünden, genel anlam çerçevesine bağlanan anlam birimleri olmaktan çıkmakta, bunun sonucunda prozodik dizge içerisinde de daha uzun duraklarla ayrılan ara birimlere dönüşmektedirler: (2.1/M - 2.2/H ve 2.1/Ö, 2.1/P, 2.1/R.2.1/S - 2.3/L, - , 2.3/M, 2.4/N).

Özetlenirse, orijinal metnin işitsel yönünü destekleyen satır durakları, çeviride ağırlıklı olarak salt görsel, görsel alımlamanın ardından ise ikinci, bilişsel bir kavrama süreci gerektirecek biçimsel unsurlar olarak, anlam birimlerini görünürde bilinçli ama bağlantısız bir dizgede sunan "deneysel" bir anlatımın araçları haline gelmişlerdir. Anlaşıldığı gibi, satır bölümlemesi çeviride belli bir kaygı güdülmeden, keyfi bir biçimde uygulanmış, bunun sonucunda anlatıma yansıyan değişiklikler bilinçli olarak amaçlanmamıştır. Diğer deyişle, orijinal metinde amacı çok belirgin olan satır düzeni çeviride **işlevi olmayan bir biçimsel görüntüde** kalmıştır. Ritmik dizgenin eşdeğer karşılanmaması bir yana, çevirinin, orijinalin ritmik ve melodik dizgesini, öznel bir yorum doğrultusunda aritmik ve kopuk bir anlatıma uyarlayabilmiş olması düşüncesi ise, bu anlamda da kendi içinde tutarlı bir dizgeden söz edilemeyeceğinden, doğrulamayacak bir varsayım niteliğindedir.

Ritmik duraklar ve anlam vurguları: Uyaklar

Ortaçların uyak tutarlılığı sağlayabilecek Partizip Konstruktion'larla karşılanmayıp ilgi tümceleri biçiminde aktarılmaları, öznelin ayrı bir uyak kümesi oluşturmasına da engel olur: İlgi tümceleri, özneyi ifadenin başında belirtmek zorunda olduklarından, satırları öznelere değil, vurgu taşımaları anlamsız eylem sözcükleriyle sonlandırmaktadırlar (2/K: oğlanlar - 2/G: ...waren, 2/T: çocuklar - 2/O: liegt). Yine Partizip yapı ile değil, Präposition ile uyarlanan başka bir tamlamada satır sonunda olması gereken öznenin konumu korunamaz: 2/M : kızlar - (içeriği 2/L ile kaydırılarak) 2/H: Haaren). Korunmaları hiç bir dilbilgisel engelle karşılaşmayacak olan uyakların, anlam bütünlerini vurgu gruplarına ayırma işlevinde oldukları 2. çerçeve tümcede tutarsızlıkla uyarlanmaları, bürünsel işlevlerinin göz ardı edildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, S. Duru çevirisindeki yapısal dizgenin tutarsızlığı, vurgu merkezlerinin eklenen eşit özne ve ara tümcelere kaymasına yol açmakta, tamlama zincirinin bürünsel bir doruk noktasma ulaşmasını engellemektedir. Böylece zaten uyarlandıkları ilgi tümcelerinin öznelere geri bağlanan ve ileriye doğru hareketleri yön değişikliğine uğrayan tamlamalar zinciri, ritimsel ve ezgisel özelliğini neredeyse tümüyle kaybetmektedir. 2/Ö -2/P - 2/R - 2/S satırlarındaki tamlama öğelerinin yüklemsiz eksiltili ara tümceler biçiminde aktarılması (2/L - 2/M - 2/N) ve tamlama sıralamasının iki nokta ile sınırlandırılmasıyla, yapıbiçimsel bir dizge izlemeden kopuk ve eksiltili tümceler sıralayan, "deneysel" bir anlatım tarzına daha da yaklaşılmıştır. Betimleyen tamlama sıralamasının ezgisel, ritimsel ve vurgusal klimax'ını kaybetmesi, sözcük tekrarlarının dikkate alınmayışı veya azaltılması, devrik tümce örgüsünün açılıp düz tümcelerin birbiri ardına dizilişi sonucunda 2. çerçeve tümce, okurda uyandırmayı amaçladığı duygusal ve şiirsel etki gücünden uzak, nesnel ve sıradan bir anlatım düzeyine indirgenmiştir.

Dilyapısal örtüşmezlikten kaynaklanan imkansızlıkların yanı sıra noktalama ve satır düzeninin bölümlenmesine tamamıyla sadık kalarak ve tamlama yapılarını —amaç dilin üslup gelenekleri izin verdiği ölçüde— eşdeğer ve tutarlı bir yapı-biçimiyle karşılayarak, 2. çerçeve tümcenin karakteristik bürünsel özellikleri önemli ölçüde korunabilirdi:

III/DAS SCHULZIMMER

(Ortaçları bürünsel olarak korumaya çalışan alternatif bir çeviri örneği.)

1.1.A. Die Schulglocke lautete.

2.1.A Die Kinder drangelten ins Zimmer,

B. zerissene Hosen

C. Hemdchen aus bunten Flicken tragende

D. ihre tropfenden Nasen fortwährend hochziehende

E. oder sie mit dem Handrücken abwischende

F. flinkäugige

G. fortwährend in ihrer eigenen Sprache tobend und lârmende

H. wenn ich sie in einer anderen Sprache etwas fragte, nicht antwortende

I. ihre fragenden Augen angstvoll in die meinen bohrende

J. wenn ich in einer anderen Sprache sprach, stockstumm bleibende

K. die Haare mit der Schere gesehorene Jungen,

- L. langhaarige
- M. die Kopfhaut mit Lâusen und Nissen bedeckte Madchen
- N. an den FüBen aus Autoreifen zurechtgebastelte Schuhe
. tragende
- O. keine Strümpfe tragende
- Ö. manche sogar nicht einmal Schuhe tragende
- P. also barfüBige,
- R. barfüBige, selbst im Schnee barfüBige
- S. die FüBe blaugefrozen barfüBige Kinder
- T. keinen Stift, kein Heft und kein Buch vor sich legen habende Kinder
- U. genau ein und zwanzig Kinder,(2) ich zâhlte
- Ü. (3) sechzehn davon Knaben, fünf Madchen
- V. drângelten ins Zimmer

3.1.A Zum ersten Mal sahen sie ein solches Zimmer.

Ne Almanca'nın eylem çekim dizgesinde, ne de bu dilin yerleşik dilduygusal repertuarında yer almayan, sınırlı bir kullanım alanına sahip olan Partizip yapıları, alternatif çeviri örnekleri geliştirmeye çalışırken eleştirmenin de 'dilduygusal' tercihlerinden ilki olmamıştır. Oysa normalde yalnızca anlam taşıyıcıları işlevinde düşünülen dilbilgisel yapıların, mümkün alternatifleri ile de değerlendirilmeye çalışıldığı dilbilgisel bir karşılaştırma sırasında, "**dilbilgisel yapı biçimlerinin**" metin içerisindeki işlevleri fark edilmiş, "amaç dil sezgisinin" yanıltıp yönlendirmesiyle "alımlama sezgisinin" gözünden kaçan "estetik unsurlar", bu yapıların biçimsel olarak en eşdeğer karşılıkları bulunduğu irdelenebilmiş, metin olduğu dilbilgisel yapıların ancak yapı-biçimsel çözümlenmesi sonrasında "estetik bir bütüne" kısmen de olsa geri dönüşmüştür. Bir çoğu tekrarlanan sözcüklerden oluşan ortaçlar, metin bağlamı içerisinde (epik anlatım tarzındaki bir metinde olabileceği gibi) tümce içi semantik göstergeler olmaktan çok, metin içi biçim dizgesini gerçekleştiren ritmik unsurlar niteliğindediler: "Hakkârî'de Bir Mevsim" in en önemli estetik nitelik taşıyıcısı olan ritmik anlatım biçimini amaç dilde yerleşik ilgi tümcelerinden daha eşdeğer uyarlayabilen Partizip yapılar ise, metni semantik/bilişsel düzeyden kurtarıp metin ötesi estetik dizgesine geri dönüştüren "**dilbilgisel yapı biçimleri**" idi. Uygulama düzleminden alınan bu veriler, irdelendikleri yönleriyle, poetik işlevin dilbilgisel yapıların bizzat biçimlerine kadar uzanabileceğine, dolayısıyla yapı biçimlerinin metin türlerine göre farklı işlevler yüklenebileceğine örnek oluşturabilecek niteliktedirler.

⁶Edgü, Ferit, "Hakkari'de Bir Mevsim", 'Sınıf, çev. A. Arman

Dilin iletişimsel işlevi ve dil yapıları ilişkisi bağlamında yapılan "Bir dildeki bir işlevin mutlaka bir biçim dizgesine karşılık geldiği"⁷ saptaması, - metnin estetik/poetik boyutunun diğerlerine göre önem kazandığı ve "dilsel biçim ile iletinin karşılıklı bir eytişimsel ilişki içinde olduğu" metinler bağlamında- tersyüz de edilebilir: **Bir dildeki bir biçim dizgesi mutlaka bir işleve karşılık geldiği gibi, poetik metinlerin dilsel biçimleri, salt yapı-biçimsel de olsa, poetik "işlev"lere karşılık gelmektedir.**

Yansız bir çeviri ediminin Yorumbilimsel okulun metin çözümlemesi doğrultusunda (yani metinle öznel-sezgisel düzlemde ve özdeşleşim yoluyla birebir bir ilişki kurduğu varsayılan bir alımlamanın ardından) gerçekleştiği halde, amaç dile yaptığı aktarımda yine "sezgisel olarak" iletişimin yerleşik biçim ve dizgelerine yönelmesi, bu edimin normatif olduğu ölçüde öznel de olmayan farklı türden bir "sezgisel" bağı koparamadığının göstergesi olabilir. Nesnel ve genel geçerlikte değerlendirme ölçütleri sunamamakla eleştirilen yorumbilimsel okulun, alımlama ve metin çözümlemesine koşut düşünülebiyecek çeviri edimi bağlamında somut bir çıkmazda olduğu açıktır. Görünürde rastlantısal olanın dizgeselliğini keşfedip metnin "estetik bütünlüğünü"⁹ kavrasa da alımlamanın bu bilgisi, öznel-sezgisel düzlemde bilişsel-nesnel düzleme taşındığı ve sezgisel olarak kavranan biçimsel dizge işlevsel yönüyle çözümlenmediği sürece, yaratıcı çeviri ediminin metinle olan birebir ilişkisini korumak mümkün değildir. Gerçi dilin işlevlerini esas alan dilbilim çıkışlı bir metin türleri ayrımı, çeviri kuramına belli bazı sabitler vermiş sayılır. Ancak biçim ağırlıklı, diğer deyişle poetik işlevi ağırlıklı bir metinde eşdeğerlik sorunu hâlâ fazlasıyla bulanıktır. Bu bağlamda, biçimsel analizini **biçim birimlerinin poetik işlevleri** üzerine kuran Rus Biçimciliğini, çeviri kuramına ve yöntemlerine uyarlamak, henüz olanakları tüketilmemiş bir pozisyon gibi görünüyor.

Bu somut örnek üzerinde bir poetik işlev sağlaması için, çeviri romanın amaç dilde alımlanma biçimini belgeleyen edebiyat eleştirileri de veri kaynakları olarak değerlendirilebilir. S. Duru'nun çevirisi ardından Almanya ve İsviçre'de dergi ve gazetelerde yayımlanan edebiyat eleştirilerinin çoğu, yazarın üslubuna neredeyse hiç değinmemiş, ağırlığı, politik bir artalan içinde yorumladıkları öykünün sosyal eleştirel niteliğine vermişlerdir. Ülkemizde üslubu (en azından erken eserlerinde) "ritmik nesir"

⁷ Erkman-Akerson, Fatma, *Anlam. Çeviri. Karşılaştırma*, İstanbul, 1997, s. 135.

⁸ Göktürk, Akşit, *Dilbilimsel Çeviri Kuramı, Sözün Ötesi. Yazılar*, İstanbul, 1986, s. 165.

⁹ Walzel, Oskar, *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters*, Darmstadt, 1957, in: Fleischer, Wolfgang - Michel, Georg, *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*, Leipzig, 1979, s.28

Biçim Ağırlıklı Metinlerde Çeviri Sorunsalı Üzerine:

olarak betimlenen Ferit Edgü, bu ülkelerde "deneysel" ve "kopuk" bir üslubu olan bir yazar olarak tanınmaktadır şimdilik.

KAYNAKLAR

- Anonim, "Romane und Erzählungen", Ferit Edgü: Ein Winter in Hakkari, in: *Der Kleine Bund*, 20.2.1988.
- Bischoff, Cornelius, Probleme bei der Übersetzung türkischer Partizipien, *Übersetzer-Workshop 22.-24. November 1988 im Deutschen Kulturinstitut Ankara*.
- Edgü, Ferit, "*Ein Winter in Hakkâri*", çev.: Sezer Duru, Unionsverlag, Zürich, 1992, 2. basım.
- Edgü, Ferit, "*Hakkari'de bir Mevsim*", Ada yay., 1990, ilk basım.
- Erkman-Akerson, Fatma, *Anlam. Çeviri. Karşılaştırma*, İstanbul, 1997.
- Frederiksen, Anne, "Ferit Edgü's Erzählung. Winter im kargen Hakkari, Hamburg, *DieZeit*, 15.1.1988.
- Göktürk, Akşit, Dilbilimsel Çeviri Kuramı, *Sözün Ötesi. Yazılar*, İstanbul, 1986.
- La Roche, Emanuel, "Wie Noah in einer fremden Welt. Erstmals in Deutsch: Ferit Edgüs 'Ein Winter in Hakkari' *Tages-Anzeiger Zürich*, 14.12.1987
- Walzel, Oskar, *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters*, Darmstadt, 1957, in: Fleischer, Wolfgang - Michel, Georg,

¹⁰bknz. Frederiksen, Anne, "Ferit Edgü's Erzählung. Winter im kargen Hakkari, Hamburg, *DieZeit*, 15.1.1988.

¹¹bknz. La Roche, Emanuel, "Wie Noah in einer fremden Welt. Erstmals in Deutsch: Ferit Edgüs 'Ein Winter in Hakkari' *Tages-Anzeiger Zürich*, 14.12.1987 ve anonim, "Romane und Erzählungen", Ferit Edgü: Ein Winter in Hakkari, in: *Der Kleine Bund*, 20.2.1988.